<https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-10-2-35-69>

УДК 378(1-87)

Луговий Володимир, Слюсаренко Олена, Таланова Жаннета

**Рейтинговий розподіл та формульне фінансування
українських університетів: проблема суб'єктивізму і недовіри****Анотація**

У статті проаналізована вітчизняна практика університетського рейтингування 2006-2020 рр. та формульного фінансування закладів вищої освіти 2019-2020 рр. з огляду на об'єктивність, валідність, вірогідність, надійність, точність, прецизійність, прозорість та зрозумілість застосованих механізмів. Розглянуто рейтинги Компас, Національна система рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів, Топ-200 Україна, Scopus, Бал ЗНО на контракт, Бал ЗНО на бюджет, Консолідований та рейтинг національних закладів вищої освіти за урядовими критеріями, а також формульний механізм розподілу державних коштів між закладами. З урахуванням світового досвіду рейтингування та на основі залучення великого масиву фактичних даних доведено, що всі минулі і чинні українські рейтинги, як і теперішня формула фінансування, уражені надмірним суб'єктивізмом, високим рівнем дискримінації закладів і не заслуговують на довіру. Відтак зазначені механізми дезорієнтують стейкхолдерів, громадян, роботодавців, суспільство в цілому щодо дійсного стану вищої освіти. З'ясовано витоки браку об'єктивності, валідності, вірогідності, прозорості, зрозумілості та інших важливих характеристик рейтингового і формульного механізмів. Основна причина у домінуванні подвійного суб'єктивізму – *суб'єктивного* добору *суб'єктивних* критеріїв та показників, що призводить до маніпуляційних результатів, неадекватного їх сприйняття та зрештою до недовіри. Запропоновано концептуальні засади виходу із кризової ситуації, що склалася. Аргументовано, що рейтингові та формульні критерії і показники за їх переліком і вагою мають насамперед відповідати ключовим складникам трьохчастинної університетської місії – 1) освіта, 2) дослідження, 3) інновація / творчість або служіння та кращій світовій практиці / методології об'єктивного рейтингування. При цьому дослідження слугують осучасненню освіти, а інновація / творчість або служіння – відповідно її спрямованості на забезпечення перспективного розвитку чи теперішнього складного функціонування. Крім того, рейтингові та формульні розробки перед їх широкомасштабним застосуванням повинні проходити перевірку експериментальним випробуванням, верифікацію тестуванням на еталонних зразках досконалості та відповідне юстування з метою забезпечення об'єктивної, валідної, вірогідної діагностики сутнісних характеристик вищої освіти, її закладів і мережі в Україні. Стаття застерігає щодо уважності і обережності з пропонованими рейтингами, зокрема українськими, та водночас закликає до створення адекватного національного рейтингу закладів вищої освіти, що важливо для формування ефективної стратегії розвитку вищої освіти.

Ключові слова: валідність, вірогідність, довіра, зрозумілість, об'єктивність, прозорість, рейтинговий розподіл, суб'єктивізм, українські університети, формульне фінансування.

Вступ

Набуття міжнародним науковим журналом «Університети і лідерство» фаховості з філософії освіти розширює можливості для опублікування статей міждисциплінарного змісту, що вміщують результати як теоретичного та емпіричного, так і філософсько-методологічного характеру. Тобто дає змогу значно розширити теоретико-методологічну базу освітніх наук. Зокрема, на перетині теорії, емпірії і методології перебуває фундаментальне поняття освітньої якості, її визначення і розуміння, оцінювання і моніторингу, забезпечення і вдосконалення, слугування основою для прийняття оперативних, тактичних і стратегічних рішень (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2017).

Саме таке осмислення національної вищої освіти – від теоретико-методологічного обґрунтування та емпіричного підтвердження сутності університетської місії до концептуальних засад розроблення практичних механізмів моніторингу та оцінювання її досягнень – затребуване часом (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2019; Луговий, & Таланова, 2017). Адже як вирок вітчизняній університетській освіті в сучасному глобалізованому і конкурентному, швидко прогресуючому світі нині звучать вже неодноразово перепроверені твердження (Луговий, & Таланова, 2019; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release):

- в українському суспільстві немає університетів світового класу за критеріями Академічного рейтингу університетів світу (Academic Ranking of World Universities, ARWU) або Шанхайського рейтингу як загальної (інституційної) так і галузевої (предметної) версій (Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018; Academic Ranking of World Universities; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release);

- більше того, за тими самими мірками в Україні відсутні університети субсвітового класу (так звані кандидати до світового класу) (Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018; Academic Ranking of World Universities; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release);

- такі університети мають усі країни-сусіди, крім Молдови; відтак Україна є стійкою білою університетською плямою на планеті (Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018; Academic Ranking of World Universities; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release);

- менш значущі міжнародні рейтинги Таймс (Times Higher Education World University Rankings) і К'ю Ес (QS World University Rankings), які також разом з Шанхайським рейтингом визнаються українським Урядом, сукупно фіксують, хоча й по-різному, лише сім вітчизняних закладів. При цьому найкращий з цих закладів Національний університет «Львівська політехніка» за рейтингом Таймс (єдиний в групі 800-1000, решта поза межами топ-1000), є навпаки найгіршим за рейтингом К'ю Ес, а Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» з цієї групи взагалі другий рік поспіль відсутній у рейтингу Таймс (Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які

претендують на працевлаштування в Україні, 2018; QS World University Rankings; THE World University Rankings)¹;

- упродовж періоду незалежності України мережа закладів вищої освіти зростала і занепадала хаотично, механізми ліцензування і акредитації не запобігли цьому; зрештою, суспільству достеменно невідомі як національний лідерський прем'єр-університет, так і університети-лідери в конкретних предметних областях (Луговий, & Таланова, 2019; Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2019; Слюсаренко, 2015; Таланова, 2010);

- відсутність чіткої рейтингової паспортизації закладів вищої освіти, їх профілю якості призводить до неефективного використання суспільних коштів на вищу освіту, які великі (у 2019 р. – 47 млрд грн, або 1,17 % валового внутрішнього продукту, а з урахуванням досліджень і розробок, 1 млрд грн, – 1,20 % ВВП). Адже кошти розпорошуються через надто велику кількість відносно невеликих закладів вищої освіти (281 у 2019 р., для порівняння у Сполученому Королівстві еквівалентних закладів лише 166) та невиправдано велике дублювання підготовки, особливо в непрофільних закладах (наприклад, у Києві у 2019 р. 37 закладів здійснювали підготовку з права на бакалаврському рівні за денною формою та в 2020 р. – 35) (Вища освіта в Україні у 2019 році, 2020; Кількість заяв вступників за регіонами; Державна служба статистики України; Інформаційна система «Конкурс»; Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2019 рік; List of universities in the United Kingdom; Lugovyi, Slyusarenko, Talanova, 2019).

Отже, контекст глобального конкурентного розвитку актуалізував потребу в рейтингових механізмах оцінювання якості вищої освіти. Це, у свою чергу, спонукало появу останніми роками різноманітних рейтингових систем як глобального, так і національного масштабу. Частина з них стала комерційними бізнес-проектами, інші – прагнули віднайти адекватну діагностичну методику для сфери вищої освіти, ураховуючи, що остання відіграє найголовнішу роль у людському розвитку. Класичним прикладом об'єктивної рейтингової ідентифікації закладів став Шанхайський рейтинг, який набув світового визнання. Завдяки цьому рейтингу, спеціально сконструйованому для потреб Китаю, країні вдалося за короткий історичний період вчетверо збільшити кількість університетів світового класу та істотно підвищити їх рейтингові позиції (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2019; Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018a; Рейтинги ВНЗ; Academic Ranking of World Universities).

В Україні рейтинги створювалися стохастично разом із непрогнозованими змінами в мережі закладів вищої освіти, яка з кожним роком загалом погіршує свої міжнародні позиції. Держава законодавчо не підтримала рейтингування закладів. Цей механізм не став офіційним засобом з'ясування стану української вищої освіти. Відтак, заради банального виживання заклади орієнтуються на доступні для них, нерідко сурогатні, рейтинги, часто фінансово спонсоруючи їх. Склалася ситуація, за якої кожен із 281 закладу має акредитацію та присутній в якомусь рейтингу, що не спонукає до змагальної боротьби за досконалість, найвищі досягнення. Відсутність національного рейтингу закладів вищої освіти з високим ступенем об'єктивності, валідності, вірогідності, надійності, точності тощо перешкоджає проведенню давно назрілої їх оптимізації, насамперед шляхом укрупнення, консолідації і концентрації, що активно, цілеспрямовано і сплановано провадиться у провідних країнах світу, зокрема у

¹ З моменту подання статті до редакції ситуація з рейтингуванням українських університетів за Таймс і К'ю Ес дещо змінилася, але загалом не покращилася.

Франції, Фінляндії й інших. Наприклад, у Фінляндії, яка має університети світового класу, реалізується стратегія скорочення кількості університетів. Зазначене позбавляє реальної вихідної основи для розроблення державної освітньої політики та Стратегії розвитку вищої освіти в Україні відповідно до Указу глави держави від 3 червня 2020 р. № 210, зрештою, ефективного спрямування фінансових ресурсів з державного бюджету та від громадян на забезпечення функціонування і розвитку національної вищої освіти (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2019; Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018а; Про вдосконалення вищої освіти в Україні, 2020; Рейтинги ВНЗ; Луговий, & Таланова, 2017; Academic Ranking of World Universities).

Мета статті – проаналізувати практику і проблеми рейтингового розподілу та формульного фінансування українських закладів вищої освіти, з'ясувати ймовірні причини незадовільного розвитку цих механізмів, запропонувати науково обґрунтовані рекомендації з виправлення становища.

Методи дослідження

У дослідженні застосовано системний аналіз методологій і результатів провідних світових та всіх українських рейтингів закладів вищої освіти, а також формульного розподілу коштів державного бюджету між закладами в Україні. Здійснено відповідні теоретичні узагальнення на підставі фактологічних даних, описової та кореляційної статистики, раніше напрацьованих теоретико-методологічних розробок ключових понять і тенденцій вищої освіти, зокрема щодо її якості та механізмів оцінювання освітньої якості, класифікації та рейтингування закладів вищої освіти тощо.

Для цілей статті використовуються наступні терміни та їх визначення:

- *об'єктивний* – незалежний від суб'єкта, неупереджений, убезпечений від суб'єктивних впливів і спотворень;
- *валідний* – придатний для дійсного діагностування саме того, що потрібно;
- *вірогідний* – такий, що характеризується невеликою статистичною похибкою, високим ступенем відповідності реальному, істинному стану та заслуговує на довіру, не викликає сумніву;
- *надійний* – такий, що дає стійкі результати при повторних застосуваннях;
- *точний* – близький до справжнього значення;
- *прецизійний* – здатний до впевненого розрізнення (диференціації) малих відмінностей об'єктів;
- *прозорий* – неприхований, доступний для сприймання;
- *зрозумілий* – дохідливий, обґрунтований, закономірний;
- *тестування* – визначення придатності об'єкта для виконання своїх функцій;
- *юстирування* – налаштування, регулювання, калібрування механізму (зокрема, рейтингового, формульного) для забезпечення його точності, надійності, прецизійності;
- *діагностика* – розпізнання основних ознак.

Крім того, через відсутність у вітчизняному законодавстві унормування сутнісної різниці між університетами, академіями, інститутами, що, зокрема, призводить до формально суперечливих назв, на кшталт, Національний університет «Одеська морська академія» або

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», у статті терміни «університет» і «заклад вищої освіти» (ЗВО) вживаються синонімічно (Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2019; Про вищу освіту, 2014).

Результати дослідження

Вітчизняна практика рейтингування ЗВО бере початок з середини 70-х років минулого століття і застосовувалася Мінвузом України для аналізу та оцінювання якості діяльності підвідомчих закладів за їх профільними групами. Зокрема, з цією метою ЗВО поділялися на 7 груп: університети, політехнічні, економічні, будівельні, гірничо-металургійні, машино- і приладобудівні, технологічні інститути. В кожній групі за певними показниками визначалося рангове місце закладу. З урахуванням інституційних досягнень здійснювалися адресні заходи для підтримки кожного із закладів, які в даному разі всі були державними (Мовчан, Шаров, Власюк, 1990). У більш широкому контексті в межах союзної країни заклади виокремлювалися в профільні групи: університети, інженерно-технічні, сільськогосподарські, економічні, юридичні, медичні, педагогічні та культури і мистецтва інститути, академії, училища, консерваторії. Це дало змогу в процесі масштабної реформи вищої освіти 1987 р. ідентифікувати лідерські заклади для пріоритетної цілеспрямованої підтримки. В Україні було визначено 30 таких закладів (21 % від наявних у той час) різних профілів з 16 регіонів. Найбільше – 7 з Харкова, 5 з Дніпра (та Кам'янського), 3 з Києва, по 2 зі Львова і Донецька та по 1 з Вінниці, Запоріжжя, Івано-Франківська, Кропивницького, Луганська, Миколаєва, Одеси, Рівного, Сімферополя, Ужгорода, Чернівців. Наприклад, передбачався подальший прискорений розвиток Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка тощо. Зокрема, значна увага приділялася посиленню Миколаївського кораблебудівного та Харківському авіаційного інститутів. Досконале знання стану вищої освіти зумовило стратегічну конкретність комплексної реформи 1987 р. (Постановлення ЦК КПСС і СМ СРСР по вищому образованию: сб. матер., 1987; Слюсаренко, 2015; Таланова, 2010).

Такий підхід, нині незастосовний, оскільки заклади здебільшого втратили профільність за принципом «усі готують усіх». Наприклад, Державний університет інфраструктури та технологій має окремий юридичний факультет у Києві, здійснює підготовку правників разом з іншими 35 закладами міста, переважно непрофільними для правничої галузі знань. Також цей університет поряд з фахівцями річкового, морського, залізничного транспорту, готує економістів, фінансистів, міжнародників, дизайнерів тощо. Так само освоїли підготовку з права, економіки, фінансів і т. д. згадані Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова та Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Відтак, актуалізувалося питання рейтингування закладів уже не в межах профільних груп, а за окремими галузями знань (предметними областями). Одна з останніх спроб використати галузеві групи – запровадження в їх межах для найкращих закладів у середині 90-х років статусу національного. Згодом через названі причини цей статус масово надався без урахування галузевої приналежності (Кількість заяв вступників за регіонами).

Натомість у незалежній Україні в 90-х роках активно розвивалася система ліцензування та акредитації закладів і спеціальностей, рейтингами не переймалися. Вважалося, що загороджувальні (від неякісної освіти), бар'єрні за своєю природою, ліцензування і акредитація достатні, щоб ринкові механізми далі виявляли і підтримували найбільш конкурентоспроможні заклади. Але цього не сталося через іманентну суб'єктивну складову

(акредитаційна комісія, експертні ради, експерти) ліцензійно-акредитаційних процедур. Покликанні підтягнути та / або припинити відсталі заклади, вони зрештою не зупинили стихію створення університетів, академій, інститутів, що видно з рис. 1. Проблема моніторингу закладі поглибилася після законодавчого скасування у 2014 р. III і IV рівнів акредитації університетів, академій, інститутів без запровадження на заміну національного рейтингу ЗВО. Відтак усі заклади, що отримали акредитацію, вважалися так би мовити «якщо і не першими, то і не другими». А за відсутності чіткої картини розподілу університетських досягнень та за стихійних змін мережі ЗВО, очевидно, важко сформувавши будь-яку реальну стратегію розвитку національної вищої освіти, якої досі немає (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2019; Державна служба статистики України; Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018а; Про вищу освіту, 2014; Слюсаренко, 2015; Таланова, 2010).

Рис. 1. Характер розвитку української мережі ЗВО в період 1960-1990 рр. та 1991-2019 рр.

Джерело: Складено авторами на підставі (Державна служба статистики України; Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2019).

З рис. 1 видно, що в 1960-1969 рр. заклади послідовно укрупнювалися, їх кількість зростає незначно з 135 до 138, водночас середня чисельність студентів у закладі майже подвоїлася з 3,1 тис. до 5,8 тис. У наступний 20-річний період 1970-1990 рр. ЗВО зміцнювалися, їх мережа збільшилася до 149 інституцій, а студентський контингент у них – до 5,9 тис. Починаючи з 1991 р., система вищої освіти майже втратила керованість. Наприклад, у

1994 р. річний приріст університетів, академій та інститутів становив 73 заклади, зрозуміло, якої якості.

У подальшому в контексті появи у 2003-2004 рр. міжнародних рейтингів Шанхайський, Таймс, Вебометрикс (Ranking Web of Universities, Webometrics) (Academic Ranking of World Universities; Ranking Web of Universities; THE. World University Rankings) в Україні у 2006 р. виник перший український рейтинг Топ-200 України [Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року]. Після з'явилися інші рейтинги: Компас, Національна система рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів, Scopus, Бал ЗНО на контракт, Бал ЗНО на бюджет, Консолідований та рейтинг національних закладів вищої освіти за урядовими критеріями (Компас; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Найбільший бал ЗНО на бюджет; Найбільший бал ЗНО на контракт; Нікуліна, Кшевецький, & Терещук, 2019; Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, 2011; Рейтинги ВНЗ; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року). Усі вони декларували кращі світові принципи і засади рейтингування (Рейтинги ВНЗ).

Насправді, практика їх реалізації не відповідає намірам, довіра до них низька, жоден з них де-факто і де-юре не використовується для планування і прийняття урядових рішень щодо розвитку вищої освіти в Україні. Один з перших рейтингів українських ЗВО «Компас» припинив існування, як і рейтинг, створений освітнім міністерством (Компас; Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, 2011).

Адже, на відміну від акредитації, що бореться з університетською відсталістю, рейтинги покликані передовсім з'ясовувати лідерські заклади, що є головними двигунами прогресу. Цю функцію рейтинги виконують ефективно за дотримання насамперед таких умов (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2019; Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018; Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018а; Слюсаренко, 2015).

Перше. Усунення / мінімізація корозії суб'єктивізму. З огляду на це Шанхайський рейтинг за своєю методологією є суто об'єктивним, рейтинг Таймс – на третину суб'єктивним, рейтинг К'ю Ес – суб'єктивним наполовину.

Друге. Забезпечення валідності – ранжирування закладів за ключовими критеріями і показниками реалізації університетської місії, а не чогось іншого (стійке дотримання так званого місійного фокусу).

Третє. Вірогідність ранжирування, що досягається надійністю вихідних даних з незалежних джерел третіх сторін.

Оскільки, жоден з українських рейтингів не забезпечує сукупність цих вимог одночасно, ранжирування відбувається різновекторно, суперечливо, контрверсійно (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2019; Слюсаренко, 2015).

Як результат, діапазон рейтингових оцінок конкретного університету надто широкий, щоб винести ймовірне судження про його дійсні університетські успіхи.

У табл. 1 наведено ідентифікацію останніми оприлюдненими рейтингами (2019-2020 рр.) провідних університетів України (Найбільший бал ЗНО на бюджет; Найбільший бал ЗНО на контракт; Нікуліна, Кшевецький, & Терещук, 2019; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року).

Таблиця 1

Консенсусне визначення шістьма рейтингами України найкращих університетів

№	Група топ-закладів	Спільний для рейтингів заклад	Рейтинг, місце закладу						Розкид рейтингових місць
			Топ-200 Україна	Scopus	Бал ЗНО на контракт ¹	Бал ЗНО на бюджет ²	Консолідований	За урядовими критеріями для національних закладів ³	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2	1-5	-	-	-	-	-	-	-	-
3	1-10	-	-	-	-	-	-	-	-
4	1-15	КНУ ім. Т. Шевченка	2	1	4	2	1	13	1-13
5	1-20	+ ЛНМУ ім. Д. Галицького	17	12	13	6	9	8	6-17
5	1-25	+ ХНУ ім. В.Н. Каразіна	6	2	24	19	3	5	2-24
6	1-30	+ НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»	1	6	21	26	2	26	1-26

Примітка: ¹ Перше місце в Українського католицького університету (до переліку 177 закладів рейтингу Scopus не входить, розкид рейтингових місць **1-178**).

² Перше місце у Національного університету «Києво-Могилянська академія» (має 55 місце за урядовими критеріями для національних закладів, розкид рейтингових місць **1-55**).

³ Перше місце у Національного університету біоресурсів і природокористування України (має 82 місце за рейтингом Бал ЗНО на контракт та 109 місце за рейтингом Бал ЗНО на бюджет, розкид рейтингових місць **1-109**).

Джерело: Складено авторами на підставі (Найбільший бал ЗНО на бюджет; Найбільший бал ЗНО на контракт; Нікуліна, Кшевецький, & Терещук, 2019; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року).

Табл. 1 демонструє, що лише серед 13 найкращих ЗВО за кожним з рейтингів знаходиться перший спільний для всіх рейтингів заклад – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Наступний спільний заклад – Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького – у групі топ-20, далі Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна – у групі топ-25 та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» у групі топ-30. Тобто існує лише 4 спільні заклади серед перших 30 за різними рейтингами. Крім того, з огляду на міжнародні рейтинги Таймс і К'ю Ес, викликає сумніви, що Львівський медичний університет справді випереджає зазначені всесвітньо відомі харківський та київський університети.

Найбільш розрекламованим в Україні є рейтинг Топ-200 Україна, який систематично впродовж 2007-2020 рр. оприлюднює результати рейтингування. Однак у цього рейтингу, який акредитований Міжнародною експертною групою з ранжирування (IREG) та нібито справно ранжирує заклади, наявні серйозні недосконалості, котрі, зокрема, видно з табл. 2, у якій показана динаміка рейтингових місць, закладів, що входили до переліку 30 найкращих за всю історію рейтингу (Рейтинги ВНЗ; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року; IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence).

Таблиця 2

Місця ЗВО, які за рейтингом Топ-200 Україна у 2007-2020 рр. входили до групи 30 найкращих

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Перелік місць і закладів у 2020 р.
2	1	2	1	1	1	1	1,5	1,5	1	1	1	2	1	1 – НТУУ "КПІ ім. І. Сікорського"
1	2	1	2	2	2	2	1,5	1,5	2	2	2	1	2	2 – КНУ ім. Т. Шевченка
72	96	74	74	71	67	63	37	21	15	11	9	6	3	3 – Сумський держ. ун-т
14	6	5	5	6	6	6	5	4	4	4	4	5	4	4 – НТУ "ХПІ"
47	26	12	12	11	11	8	6	6	5	5	5	4	5	5 – НУ "Львівська політехніка"
4	5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	6	6 – ХНУ ім. В.Н. Каразіна
3	4	9	8	5	4	4	4	5	8	12	12	12	7	7 – НУКМА
22	41	32	30	28	18	14	9	9	9	9	10	9	8	8 – ЛНУ ім. І. Франка
31	33	18	18	15	15	15	14	16	21	22	23	18	9	9 – ХНУРЕ
118	23	19	19	19	24	26	30	28	25	23	25	25	10	10 – ВНТехнУ
44	44	49	48	48	45	43	41	39	35	36	35	35	11	11 – УжНУ
17	14	6	6	7	7	7	7	7	6	6	8	8	12	12 – НТУ "Дніпровська політехніка"
58	39	34	32	34	34	37	45	41	41	39	39	39	13	13 – ТНЕУ
8	7	10	9	9	8	9	12	12	10	8	6	7	14	14 – НУВІП України
40	22	20	20	20	19	22	33	32	22	21	20	26	15	15 – НФарму
91	36	30	31	32	30	34	35	36	20	20	17	17	16	16 – НУХарТ
62	42	56	59	61	60	59	57	56	52	48	43	37	17	17 – Львівський ім. Д. Галицького
9	13	29	29	29	23	20	19	18	17	17	18	16	18	18 – ОНУ ім. І.І. Мечникова
13	28	38	37	35	35	33	32	22	26	31	37	45	19	19 – ОНПолітехнічний
32	52	43	42	41	39	38	31	26	24	24	24	24	20	20 – ЧНУ ім. Ю. Федьковича
33	25	26	28	26	26	25	24	23	27	30	32	32	21	21 – КНУТД
138	149	82	84	85	81	81	81	81	81	81	77	77	22	22 – ЗапНУ
6	11	7	7	8	9	10	10	10	11	14	14	14	23	23 – ДНУ ім. О. Гончара
97	91	94	95	93	89	86	109	108	108	108	98	44	24	24 – ХНУМіськТ ім. О.М. Бекетова
					105	109	113	101	90	87	62	34	25	25 – ТНМУ ім. І.Я. Горбачевського
27	24	33	34	36	38	40	40	40	40	38	40	27	26	26 – ОНАХарТ
117	30	22	21	24	25	28	28	29	29	26	26	22	27	27 – ВНМУ ім. М.І. Пирогова
59	32	37	36	33	27	24	17	15	14	13	11	10	28	28 – НАКУ ім. М.Б. Жуковського "ХАІ"
7	10	8	10	12	14	17	20	25	32	27	27	31	29	29 – ДонНУ ім. В. Стуса
30	16	13	13	14	13	16	15	14	19	19	19	13	30	30 – НАУ
11	3	4	4	4	5	5	8	8	7	7	7	11	33	31 – НМУ ім. О.О. Богомольця
19	27	23	25	22	29	29	29	27	34	34	38	50	36	32 – ТНТУ ім. І. Пулюя
15	20	15	17	17	16	18	16	20	23	25	34	72	37	33 – ДонТехнУ
98	104	47	47	44	43	39	34	31	30	32	33	65	41	34 – ІФНТУНафТаз
35	45	25	23	21	22	19	22	24	28	28	28	29	43	35 – КНТЕУ
29	120	31	33	31	28	27	21	19	18	18	21	30	49	36 – НПУ ім. М.П. Драгоманова
16	35	21	22	23	21	21	25	33	49	64	71	111	52	37 – ЛуГНУ ім. Т. Шевченка
20	78	41	40	40	41	44	43	42	44	44	44	70	59	38 – ЧНУ ім. П. Могили
23	18	11	11	10	10	11	13	13	13	10	13	20	62	39 – КНЕУ ім. В. Гетьмана
21	9	27	26	30	32	31	38	37	33	29	29	23	65	40 – НЛіСтехУ України
28	17	17	16	18	17	13	11	11	12	15	15	15	66	41 – НМета України
26	49	46	45	43	49	49	55	48	48	51	52	40	68	42 – ХНЕУ ім. С. Кузнеця
5	8	14	15	13	12	12	18	17	16	16	16	21	72	43 – НКУ ім. Я. Мудрого
18	43	45	44	45	44	48	47	45	39	40	51	54	76	44 – НУ "ОЮА"
61	15	16	14	16	20	23	23	30	65	85	96	67	78	45 – ДонНМедУ
127	111	65	68	66	68	71	71	69	64	58	54	28	83	46 – ХНАвТДорУ
25	12	28	27	25	33	30	27	34	37	41	50	69	85	47 – СхіднУкрНУ ім. В. Даля
	194	117	117	114	148	144	84	61	45	37	30	51	96	48 – Ун. банк. справи
134	19	24	24	27	31	35	49	49	42	45	46	47	97	49 – ОНМедУ
12	107	154	153	150	151	147	147	144	140	130	115	102	114	50 – СумНАгрУ
										97	22	19	116	51 – ХНУПС ім. І. Кожедуба
24	175	194	191	191	182	178	154	148	138	138	135	109	117	52 – ПолтУЕкТорг
34	38	42	41	39	36	32	26			127	129	146	125	53 – ТаврНУ ім. В.І. Вернадського
10	126	168	166	163	163	159	160	160	159	159	169	176	174	54 – КУПрав НАН України
85	21	68	71											71 – Львівський УНБС НБУ (2010 р.)
60	29	67	65	68	69	68	91							91 – КрДМедУ ім. С. Георгієвського (2014 р.)

Примітка: Рожевим, жовтим і зеленим кольорами виділено ЗВО, які за весь період демонстрували відносно стабільні позиції у групі топ-30. Синім кольором показано місця інших ЗВО з групи топ-30 2020 р. у такій групі в кожний з 2007-2020 рр. Червоним кольором виділено місця поза межами групи топ-30 ЗВО, що перебували в цій групі у певні роки. Білим кольором (без позначень місць) виділено відсутність закладів у рейтингу, або (із зазначенням місць) їх присутність у групі топ-30 в окремі роки. Рудим кольором виділено переміщені ЗВО або їх відсутність у рейтингу. Блакитним кольором вказано заклад, що залишився в анексованому Криму.

Джерело: Складено авторами на підставі (Луговий, & Таланова, 2019; Рейтинги ВНЗ; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року).

З табл. 2 неважко бачити, що оприлюднені у 2007 і 2008 рр. рейтинги вкрай викривлено і легковажно представляли реальну картину розподілу закладів. Це було очевидно для фахової спільноти і спричинило стійку недовіру до щойно створеного рейтингу, незважаючи на його постійну саморекламу в наступні роки (Луговий, & Таланова, 2019).

По-перше. У 2007 р. молодий і маловідомий Київський університет права НАН України не міг бути істотно вище (10 місце) за визнані в Україні та за кордоном Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (14 місце), Львівський національний університет імені Івана Франка (22 місце), Національний авіаційний університет (30 місце), Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича (32 місце), Національний університет «Львівська політехніка» (47 місце), Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний університет» (59 місце), Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова (117 місце), Вінницький національний технічний університет (118 місце), які тепер у групі топ-30 рейтингу. Були незрозумілими і високі позиції Сумського національного аграрного університету (12 місце), Національного університету «Одеська юридична академія» (18 місце), Чорноморського національного університету імені Петра Могили, недавнього філіалу (20 місце), Полтавського університету економіки і торгівлі (24 місце). Так само, нелогічно, що Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, який дав світу двох нобелівських лауреатів та ще одного переможця цієї премії мав у складі викладачів і стабільно входить до рейтингів Таймс і К'ю Ес, був ранжируваний після Національного університету «Києво-Могилянська академія», що не відзначається подібними заслугами.

По-друге. У 2008 р. спостерігалися аналогічні недоречності, що посилювали і закріплювали скептичне ставлення до рейтингу. Наприклад, Львівському інституту банківської справи НБУ було відведено 21 місце, а більш іменитим «землякам» Національному університету «Львівська політехніка» та Львівському національному університету імені Івана Франка – відповідно 26 і 41 місця, а також Чернівецькому національному університету імені Ю. Федьковича – 52 місце, Сумському державному університету – 96 місце. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (5 місце) був поставлений нижче Київського національного медичного університету імені О. О. Богомольця (3 місце) і Національного університету «Києво-Могилянська академія» (4 місце). Хоча перший з цих університетів має значно вищі показники за рейтингами Таймс і К'ю Ес, ніж Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», проте стабільно відстає від останнього в баловому вираженні на 40 %.

По-третє. Упродовж усього періоду Київський національний університет імені Тараса Шевченка за рейтингами Таймс і К'ю Ес демонструє істотно кращі досягнення порівняно з НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського», який останніми двома роками взагалі не помічається рейтингом Таймс². Крім того, у 2017 р. уперше в історії України Шанхайський рейтинг у галузі математики відзначив в останній групі 401-500 закладів перший із згаданих університетів. Однак за рейтингом Топ-200 Україна цьому університету відводиться переважно друге місце, як, наприклад, у 2020 р.

По-четверте. Провайдери рейтингу багато років демонстрували вражаючу некомпетентність в опрацюванні індикативних даних, сумлінно підраховуючи бали з непотрібною «точністю» до мільярдної долі одиниці, хоча розбіжності у балах, як правило,

² Станом на 1 вересня 2020 р.

виявлялися вже у перших 2-3 значущих цифрах (десятках, одиницях і десятих одиниці), а наступні цифри були сумнівними та хибними.

По-н'яте. Рейтинг до 2019 р. використовував надто велику кількість показників, включаючи репутаційні (тобто суб'єктивні). Останнім часом їх було 30 щодо прямих вимірів та 5 з експертного оцінювання. Частина з них, зрозуміло, є другорядними, що створювало умови для маніпуляцій. Це також викликало нарікання у відзивах, на кшталт, «рахують, як хочуть». Для порівняння, найспроможніший рейтинг світу ARWU успішно використовує залежно від версії 4-6 індикаторів і гранично точно ідентифікує університетські досягнення.

По-шосте. Використовуються ненадійні джерела даних, зокрема, данні міжнародних рейтингів із сумнівною валідністю, включно з тим самим Вебометриком. Відтак, якась слабка позиція у якомусь малоавторитетному рейтингу перекреслює інші важливі рангові досягнення закладу. Наприклад, у 2018 р. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна з-поміж українських ЗВО мав значно кращі рейтингові показники за рейтингами Таймс і К'ю Ес (відповідно 2 і 1 місця) порівняно з НТТУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» (відповідно 2 і 3). Однак протилежні досягнення закладів за істотно менш значущим рейтингом Transparent Ranking (відповідно 27 і 1) по суті «обнулили» перевагу харківського університету над київським. Це також породжує сумніви у валідності рейтингу Топ-200 України.

По-сьоме, рейтинг у 2020 р. доволі змінив перелік критеріїв / показників без необхідних і достатніх обґрунтувань. Як результат, 9 закладів (30 %), які багато років перебували у групі топ-30, залишили її (отримавши в середньому утричі гірші місця). Натомість така ж кількість ЗВО стрибкоподібно увійшла до цієї групи (у середньому удвічі ставшими досконалішими за рік). Ніяких пояснень, тим більше вибачень, щодо попередніх недосконалих (чи недоборочесних) рейтингувань адміністратори і експерти рейтингу не надали. Наприклад, Харківський національний університет повітряних сил імені Івана Кожедуба за останні чотири роки здійснив справжню рейтингову «мертву петлю», посідаючи відповідно 97, 22, 19 та 116 місця. А Запорізький національний університет, обіймаючи у 2007-2019 рр. місця у межах 148-77, раптом опинився на 27 позиції. Натомість Дніпровська національна металургійна академія з 5-28 місць опустилася до 66, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого з 5-21 місць – до 71, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця з 4-11 місць – до 33 тощо. За один рік Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана знизив свій рейтинг з 20 до 62 позиції, а Тернопільський національний економічний університет, навпаки, підвищив з 39 до 13 позиції. Загалом жоден заклад за рік не зберіг свою рейтингову позицію (див. рис. 2). Для порівняння, упродовж 2018-2019 рр. у групі топ-30 Шанхайського рейтингу 13 (43 %) закладів (а на 1-11 місцях 100 %) зберегли свої місця, при цьому максимальна зміна рейтингового місця становила 7, лише два університети змінили свою прописку у згаданій топовій групі.

Рис. 2. Зміна рангових місць у групі перших 30 закладів за рейтингом Топ-200 Україна у 2019-2020 р.

Джерело: Складено авторами на підставі (Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року).

На рис. 2 зазначено окремі різнокольорові пари дуже відмінних місць одних і тих самих закладів у 2019 і 2020 р.

Покажемо також є порівняння результатів рейтингування перших 30 закладів за новим європейським рейтингом У-Мультіренк (U-Multirank), що розвивається з 2010 р. і фінансується Європейською комісією та публікує результати з 2014 р., з рейтинговими місцями цих самих ЗВО за рейтингом Топ-200 Україна у 2020 р. (див. рис. 3). Адже в умовах не / слабої досяжності для українських ЗВО рейтингів Шанхайський, Таймс і К'ю Ес, У-Мультіренкс активно

пропагують для розради вітчизняних закладів (Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року; U-Multirank).

Рис. 3. Порівняння місць перших 30 закладів за рейтингом U-Мультіренк та позицій цих закладів за рейтингом Топ-200 Україна у 2020 р.

Джерело: Складено авторами на підставі (Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року; U-Multirank).

З рис. 3 видно, що місця в групі топ-30 за рейтингом U-Мультіренк і за рейтингом Топ-200 Україна істотно відрізняються. Обчислення коефіцієнта кореляції Пірсона підтверджує відсутність вірогідної кореляції між результатами двох рейтингів, що зрозуміло. Наприклад, загальновідомий НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» за першим з цих рейтингів посідає передостаннє 29 місце в означеній топ-групі, натомість за рейтингом Топ-200 Україна займає 1 позицію. Крайні позиції закладу викликають питання до обох рейтингів. Адже за рейтингом U-Мультіренк цей заклад істотно обходять також Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя (4 місце), Сумський національний аграрний університет (11 місце), Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка (15 місце), Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (17 місце) тощо. Як свідчить аналіз, з-поміж проблем U-Мультіренка – намагання формально урівняти значення досконалості на двох принципово різних рівнях – глобальному і регіональному. Це призводить до рейтингового перевершення Харківським національним університетом

міського господарства ім. О. М. Бекетова (регіональний рівень, 8 місце) Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (глобальний рівень, 9 місце). Насправді, в Європейському просторі вищої освіти існує розмежування глобальних університетів та регіональних ЗВО (університетів прикладних наук). Відповідно співіснують Європейська асоціація університетів (EUA) і Європейська асоціація закладів вищої освіти (EURASHE). Зокрема, у Фінляндії перші заклади називають університетами, а другі – політехнікумами (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2019; Таланова, 2010; U-Multirank).

Очевидно, що в ситуації, у якій втрачається розуміння того, що відбувається в системі вищої освіти, гра в рейтингові «кості» / «рулетку» стає сурогатним замінником (шунтом) об'єктивного рейтингування. Це створює або ілюзію, що все гаразд у «нашому королівстві» та для спокою достатньо знайти «свій» рейтинг (за принципом, усі заклади різні, відтак і рейтинги мають бути відмінні), або, навпаки, підказує, що «все пропало» і жоден рейтинг не спроможний розібратися в ситуації «хто є хто».

Тут виникає фізично (а не корисно) позитивний (посилючий за дією) обернений зв'язок, що розносить (розбиває) систему, який потрібно розірвати. Адже зростаюча недовіра до безладних рейтингових результатів посилює (всупереч світовим тенденціям) недовіру до рейтингів як таких, дискредитує їх. Це стримує розвиток вищої освіти, оскільки відсутність об'єктивного, валідного, вірогідного рейтингування блокує здорову конкуренцію, сприяє консервації зрівнялівки у вищій освіті, що, у свою чергу, стає живлючим ґрунтом для «рейтингового шаманства», появи попиту на рейтинги «на всі смаки», «під себе», «на замовлення» і т. д.

Про такий розвиток подій свідчить аналіз нововведень щодо критеріально-індикаторної основи рейтингу Топ-200 Україна 2020 р., яка складена суб'єктивно із залученням низки довільно обраних суб'єктивних показників, але безапеляційно заявлена як інновація, вочевидь, така ж сумнівна, як і кожна попередня (Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року).

По-перше. З наявних міжнародних університетських рейтингів, що використовуються, добрано найбільш суб'єктивні (QS, Webometrics) та неакадемічний UniRank (QS World University Rankings; Ranking Web of Universities; UniRank). Їх сумарна вага – велика (0,37), а об'єктивність, валідність, вірогідність мала. Наприклад, у 2020 р. за останнім рейтингом (UniRank) серед українських закладів Київський університет імені Бориса Грінченка (5 місце), Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (11 місце), Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова (12 місце) є більш високорейтинговими, ніж заклад-метр Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (15 місце), з чим неможна погодитися. Об'єктивний Шанхайський рейтинг, яким послуговуються провідні університети світу, та переважно (на дві треті) об'єктивний рейтинг Таймс, що насамперед визнані урядовою постановою 2018 р., проігноровано. За таким еkleктичним підходом серед десятків світових рейтингів різної досконалості майже завжди можна вибрати «вигідний» для певного закладу і пишатися та прикриватися ним. Так само Webometrics (Ranking Web of Universities) за півроку (з січня по липень 2020 р.) погіршив становище Національного медичного університету імені О. О. Богомольця серед 317 українських інституцій з 43 до 142 місця, що як мінімум нелогічно. Тепер цей університет, разом з 14 іншими медичними закладами, зокрема з Донецьким національним медичним університетом (163 місце), Одеським національним медичним університетом (178 місце), істотно поступається маловідомому Чернівецькому медичному коледжу, що на 75 позиції.

По-друге. Показник «Скопус», хоч і об'єктивний, разом з тим надає апіорну перевагу закладам з природничою, інженерною та медичною підготовкою. Крім того, він повторює показник рейтингу К'ю Ес. Більш збалансована наукометрична база Web of Science відкинута. Таким природничо-інженерно-медичним ухилом, тобто браком валідності, характеризується також показник кількості патентів.

По-третє. Результати всеукраїнських студентських олімпіад і конкурсів наукових робіт та стипендії Президента України і Кабінету Міністрів України (при цьому стипендії та премії Верховної Ради України не взято до уваги) для молодих учених (сумарна вага 0,13) сумнівно вважати достатніми для валідної і вірогідної характеристики якості підготовки та навчально-наукової роботи.

По-четверте. Кількість поданих заяв та середній конкурсний бал значною мірою відображають популярність галузей і спеціальностей підготовки та розташування закладу. Зокрема, про це свідчать рейтинги балів ЗНО на контракт і на бюджет (див. нижче).

На рис. 4 і 5 ілюструється у співставленні характер ідентифікації рейтингового трафіка закладів групи топ-30 за час оприлюднення результатів рейтингів проблемного Топ-200 Україна (2007-2020 рр.) і показового Шанхайський (2003-2019 рр.) (Рейтинги ВНЗ; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року; Academic Ranking of World Universities).

Рис. 4. Траєкторії ЗВО, що у 2020 р. посідають 1-30 місця за рейтингом Топ-200 Україна

Джерело: Складено авторами на підставі (Рейтинги ВНЗ; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року).

З рис. 4 неважко бачити, що траєкторії ЗВО не виявляють закономірно-поступального руху закладів до вершин досконалості. Очевидно, що проблема не у ЗВО, а в їх рейтингуванні, що прокоментовано вище.

Рис. 5. Траєкторії ЗВО, що у 2019 р. посідають 1-30 місця за рейтингом Шанхайський
Джерело: Складено авторами на підставі (Academic Ranking of World Universities).

З рис. 4 і 5 видно, що існує істотна різниця в рейтинговій якості Топ-200 Україна і ARWU. Характерно, що висока ранжувальна якість ARWU досягається значно меншою кількістю індикаторів, ніж у Топ-200 Україна. Менша і точно дібрана кількість сутнісно відповідних показників забезпечує адекватну ідентифікацію розвинутості закладу по суті (згідно з місією ЗВО). Відтак, можна не сумніватися, що Копенгагенський університет, за 16 років дійсно (а не в результаті рейтингових маніпуляцій) піднявся з 65 на 26 позицію в «табелях про ранги». Крім

того, кожен з 30 перших закладів, що надійно ідентифіковані, заслуговує на розгляд як зразковий для наслідування, а для України як «університет майбутнього».

З методологічної точки зору кожен рейтинг має спиратися, говорячи мовою фізики, на «адіабатичний підхід», за яким апіорі вважається, що за один рік в університетах (а тим більше за півроку, як у Вебометрикс), які претендують на статус найкращих, не може відбутися кардинальних змін. Отже, всілякі рейтингові «карколомні стрибки і занепади» закладів – свідчення недоброякісності рейтингу.

Також, відповідно до методологічного принципу глобальної єдності природи для програмування / визначення основоположних характеристик будь-якого стійкого утворення достатньо невеликої кількості базових параметрів з урахуванням їх комбінацій у певних пропорціях і послідовностях. Водночас, зважаючи на те, що складні (непрості) самоорганізовані та організовані системи, зокрема через їх нелінійність, не можуть бути описані одним параметром, а часто для опису недостатньо і двох, типово кількісно таких параметрів має бути, що називається від 3-х, але небагато. Таких точно дібраних критеріїв / показників може бути навіть два, якщо їх потім підкріпити адекватними заходами. Наприклад, цілісну концепцію педагогічної освіти у Фінляндії можна концентровано виразити двома критеріями / показниками: 1) учитель – магістр, 2) педагогічна професія – найпрестижніша.

З огляду на місію університет – трьохпараметричне утворення, з модифікацією за третім параметром залежно від того, чи це глобальний університет, чи університет прикладних наук. На це зважає Шанхайський рейтинг із своїми 4-6 критеріями / індикаторами (Луговий, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2019; Луговий, Слюсаренко, & Таланова, 2018; Луговий, & Таланова, 2017; Слюсаренко, 2015).

Отже, наявність у рейтингу великої кількості показників апіорно свідчить про його сутнісну сумнівність, що й відбувається з Топ-200 Україна. Цим також грішив складений профільним міністерством Національний рейтинг, який користувався 101 показником і який через свою очевидну неефективність припинив існування.

Водночас у національній практиці рейтингування з'явилася інша крайність – однопараметричні монорейтинги, які послугуються одним критерієм та одним показником. Від них також небагато користі. До таких рейтингів відносяться Scopus, Бал ЗНО на контракт, Бал ЗНО на бюджет (Найбільший бал ЗНО на бюджет; Найбільший бал ЗНО на контракт; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року). Їх беззастережне та неправомірне застосування для оцінювання якості ЗВО призводить до низки непорозумінь та хибних оцінок якості.

Scopus є одним з досвідчених українських рейтингів, що функціонує з 2009 р. (Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року). Його перевага – висока об'єктивність, вірогідність, точність. Однак ці якості рейтингу нівелюються його валідністю, адже він явно дискримінує ЗВО соціогуманітарного спрямування і надає преференції закладам з освітньо-науковою діяльністю в природничих, інженерних, медико-біологічних галузях, тобто класичним, інженерним і медичним університетам (див. табл. 3). Це пов'язано із специфікою однойменної наукометричної бази.

Таблиця 3

Профілі перших 20 закладів вищої освіти за рейтингом Scopus 2020 р.

№ Місце	Профіль, назва закладу		
	Класичний	Інженерний	Медичний
1	2	3	4
1	Київський національний університет ім. Т. Шевченка		
2	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна		
3	Львівський національний університет ім. І. Франка		
4	Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова		
5	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича		
6		НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»	
7			Донецький національний медичний університет
8		Національний університет «Львівська політехніка»	
9	Сумський державний університет		
10		Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	
11	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара		
12			Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького
13	Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника		
14	Ужгородський національний університет		
15		Український державний хіміко-технологічний університет	
16			Дніпропетровська медична академія
17	Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького		
18			Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця
19	Національний університет «Києво-Могилянська академія»		
20		Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»	
Усього	11 (55 %)	5 (25 %)	4 (20 %)

Джерело: Складено авторами на підставі (Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року).

Серед наступних за групою топ-20 10 закладах 2 класичних, 4 технічних, 3 медичних і 1 біоресурсів університети. Заклади соціально-гуманітарного спрямування (педагогічні, економічні, управління, юридичні тощо) у рейтингу Scopus з'являються, починаючи із 38 місця. Вони в явній меншості, їх 52 (29,4 %) із 177 ЗВО у рейтинговому переліку. Отже, рейтинг Scopus – вузько спеціалізований і надто специфічний, аби його використовувати без застережень для аспектного оцінювання університетських досягнень.

Так само, дуже специфічними є інші однопараметричні українські рейтинги, які з'явилися та експлуатуються останніми роками. Це рейтинги найбільших балів ЗНО на контракт і бюджет (Найбільший бал ЗНО на бюджет; Найбільший бал ЗНО на контракт). Вони, як видно з табл. 1, відкидають Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна відповідно на 24 і 19 місця, а НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» ще далі – на 21 і 26 місця. Причина – низька валідність рейтингів, адже вони скоріше рейтингують престижність спеціальностей підготовки і здатність закладів до європейського трансферу/експорту здобувачів. Тому перші місця за зазначеними рейтингами відповідно посідають Український католицький університет, який взагалі не попадає в рейтинг Scopus і на 129 місці в рейтингу Top-200 Україна у 2020 р., та Національний університет «Києво-Могилянська академія», які відсутні в консенсусній рейтинговій групі топ-30 і навіть топ-50 (див. табл. 1). Відтак, рейтинги балів ЗНО об'єктивні, точні, однак недостатньо валідні.

Консолідований рейтинг, як несистемна суміш недосконалих рейтингових складових, також не здатен необхідним і достатнім чином оцінити ЗВО (Консолідований рейтинг вишів України 2019 року). Тим більше, що така «середня температура по госпіталю» вже раз визначалася в одному із складників (рейтингу Top-200 Україна), коли змішувалися довільно обрані три світових рейтинги. Тобто Консолідований рейтинг – певною мірою суміш сумішей. Крім того, складові сумішей неодноразово змінювалися. У 2013 р. довільно усереднювалися результати рейтингів Top-200 Україна, Компас і Вебометрикс. У 2014-2017 рр. – Top-200 Україна, Scopus і Вебометрикс. У 2018-2019 рр. – Top-200 Україна, Scopus і Бал ЗНО на контракт.

Відтак, проблема визначення рейтингових критеріїв і показників та збору фактологічних даних залишається гострою. Це ще раз підтвердили невдалі спроби розроблення, затвердження і застосування критеріїв для оцінювання національних закладів та дослідницьких університетів.

Зокрема, Уряд 22 листопада 2017 р. затвердив критерії надання та підтвердження статусу національного ЗВО (Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу, 2017). Практичне виконання цих критеріїв у 2019 р. призвело до неочікуваних, нелогічних і суперечливих результатів (див. табл. 1). Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти листом від 16 листопада 2019 р. № 397 визнало неповноцінною процедуру підтвердження згаданого статусу та висловило сумнів у валідності критеріїв для оцінювання якості вищої освіти, а також констатувало відсутність можливості своєчасно здійснити необхідні їх корективи (Луговий, & Таланова, 2019; Нікуліна, Кшевецький, & Терещук, 2019).

Оновлене Положення про дослідницький університет до цього часу не прийнято взагалі (Проект Положення про дослідницький університет, 2018).

Черговим суб'єктивним сурогатним псевдорейтингом виявився запропонований у 2019 р. та застосований у 2020 р. механізм ідентифікації освітньої якості для формульного фінансування закладів вищої освіти в Україні (Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти, 2019). При цьому ні апробації складових механізму, ні його пілотного експериментування не проводилося. Зупинити псевдофаховий суб'єктивізм можна було реальним широким обговоренням формульного розподілу в колі справжніх фахівців, чого не було зроблено. Натомість у 2019 р. без належної підготовки імперативно анонсовано Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління ЗВО. Благою метою визначалася переорієнтація останніх на якісні показники

діяльності, розриву однозначного зв'язку державного фінансування з кількістю «бюджетних» студентів у закладі, запровадження управлінської моделі, що орієнтує на результат. Постановою «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146 Уряд затвердив Формулу розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між ЗВО (далі – Формула), яка й була реалізована у 2020 р. для закладів МОН України, крім Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності, 2019). Відповідно у 2020 р. відбулося державне фінансування ЗВО за формулою на основі системи показників, що, як задекларовано, відображають державну політику щодо закладів (масштаб, регіональний коефіцієнт, контингент студентів) та показників якості (працевлаштування випускників з 2021 р., обсяг коштів на дослідження з позабюджетних джерел, позиції у міжнародних рейтингах) (Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020). Розробниками очікувалося, що за таким підходом заклади будуть зацікавлені підвищувати власну ефективність, покращувати якість освіти та потрапляти у міжнародні рейтинги, залучати кошти від бізнесу та міжнародних організацій.

Розгляд нововведення, за беззаперечної прогресивності формульного підходу взагалі (зрозуміло, у разі об'єктивності, валідності, вірогідності, зрозумілості і прозорості), водночас за першими результатами 2020 р. дав підстави вважати цей підхід у конкретній реалізації Формули, що і передбачалося, малоефективним та слабо доцільним відносно забезпечення якості вищої освіти (Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020). Це апріорі пов'язано з кількома об'єктивними обставинами, що, як і відповідні застереження та обґрунтування, докладно викладені авторами в роботі (Луговий, & Таланова, 2019). Підсумки формульного розподілу повністю підтвердили аргументовані побоювання. Формула поповнила когорту невдалих українських рейтингів та розширила їх результатний різнобій. На це вказує порівняння ранжирування закладів за Формулою та раніше розглянутими рейтинговими механізмами (рис. 6-11). Зазначені рисунки свідчать, що завдання рейтингування якості вищої освіти, Формула, як й інші українські рейтинги, не вирішує. Адже, хоча жоден з цих механізмів не є зразком для порівняння, все ж зіставлення висвітлюють очевидні формульні непорозуміння.

На рис. 6 показано, що рейтинговий і формульний розподіли закладів істотно різняться. Наприклад, пристойні 6 і 7 рейтингові позиції знаних і визнаних Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (далі – ОНУ ім. І. І. Мечникова) та Дніпровського національного університету ім. О. Гончара (далі – ДНУ ім. О. Гончара) трансформуються в по суті провальні формульні позиції (відповідно у 93,5 та 86,5), а 30,5 рейтингове місце провідного в правничій галузі Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого (НЮУ ім. Я. Мудрого) – в останнє формульне групове місце 128,5. Навпаки, під гаслом якості Формула виводить один з останніх за рейтингом (134 місце із 136) Луганський національний аграрний університет (далі – ЛугНАУ) у лідери з груповим місцем 3,5. При цьому найкраща апроксимація формульного розподілу досягається поліномною функцією 6-го степеня з дуже низьким коефіцієнтом детермінації R^2 , що свідчить про відсутність зрозумілої формульної залежності позиції закладу від його досягнень. У зв'язку з цим у наступних рисунках для спрощення наводиться переважно лінійна апроксимація формульного рейтингування. Також, як впливає з рис. 6, співставлення найкращих апроксимацій двох розподілів показує, що Формула системно і

суттєво занижує кращі за Консолідованим рейтингом заклади (перша їх половина), та завищує гірші за цим рейтингом інституції (друга їх половина).

Рис. 6. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Консолідований 2019 р. (нормовано на 136 спільних закладів) і Формулою розподілу бюджету 2020 р.

Джерело: Складено авторами на підставі (Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020).

На рис. 7 співставлено ранжирування 136 закладів за рейтингом Топ-200 Україна (2019 р.) та Формулою (2020 р.).

Рис. 7. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Топ-200 Україна 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 136 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі (Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2019 рік; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020).

З рис. 7 неважко бачити, що порівнювані два розподіли сильно відрізняються. Зокрема, обрані для прикладу вище зазначені заклади (див. рис. 6), відповідні національний одеський,

дніпровський, харківський та луганський університети, так само, як і в попередньому випадку, зазнають екстремальної формульної негативної або позитивної дискримінації. Лінійна апроксимація формульного розподілу характеризується дуже низьким значенням коефіцієнту детермінації R^2 на відміну від лінійної апроксимації рейтингу Топ-200 Україна. Однак цих лінійних апроксимацій достатньо, аби побачити, що і в цьому разі Формула системно і суттєво занижує кращі за рейтингом Топ-200 Україна інституції (перша їх половина), та завищує гірші за цим рейтингом заклади (друга їх половина)

На рис. 8 порівняно ранжирування 136 закладів за рейтингом Scopus (2019 р.) і Формулою (2020 р.).

Рис. 8. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Scopus 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 136 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі (Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020).

З рис. 8 теж можна бачити дуже контрверсійні розподіли. Згадані ОНУ ім. І. І. Мечникова, ДНУ ім. О. Гончара значно принижуються, хоча НЮрУ ім. Я. Мудрого

не такою мірою (що пов'язано із специфікою рейтингу Scopus). Водночас Луганський національний університет – з аутсайдерів вивиснується в лідери. Апроксимації цих двох розподілів також свідчать, що Формула системно підтоплює кращі, і підтримує гірші заклади, що контрастує із декларованою її концепцією.

На рис. 9 порівняно ранжирування 136 закладів за рейтингом Бал ЗНО на контракт (2019 р.) і Формулою (2020 р.).

Рис. 9. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Бал ЗНО на контракт 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 136 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі (Найбільший бал ЗНО на контракт; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020).

Рисунок 9 ілюструє, що в разі зіставлення результатів рейтингу Бал ЗНО на контракт і Формули розподілу бюджету, як показують розбіжності лінійних апроксимацій, так і позиції раніше вибраних для прикладу національних одеського, дніпровського, харківського і луганського університетів (див. рис. 6 і 7), у двох порівнюваних оцінках університетських досягнень мало що змінилося.

На рис. 10 порівняно ранжирування 136 закладів за рейтингом Бал ЗНО на бюджет (2019 р.) і Формулою (2020 р.).

Рис. 10. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Бал ЗНО на бюджет 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 136 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі (Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Найбільший бал ЗНО на бюджет; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020).

Рисунок 10 підтверджує висновки з попередніх рис. 6-9. Характерно, що два профільних національних університети правничий і аграрний Формулою ранжируються всупереч іншим українським рейтингам діаметрально протилежно, а саме: гранично занижується НЮрУ ім. Я. Мудрого – відповідно 2 і 128,5 місця, та підвищується ЛугНАУ – 136 і 3,5 позиції.

На рис. 11 порівнюються ранжирування 85 національних ЗВО за урядовими критеріями оцінювання національних закладів 2019 р. та Формулою розподілу бюджету 2020 р.

Рис. 11. Порівняння місць 85 національних закладів вищої освіти за урядовими критеріями для національних закладів 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 85 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі (Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Нікуліна, Кшевецький, & Терещук, 2019; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020).

З рис. 11 можна бачити, що найкращі поліномні апроксимації двох порівнюваних розподілів характеризуються невисокими коефіцієнтами детермінації та антифазними мінімумами і максимумами. Також на рис. 11 для прикладу позначено різнокольорові пари протилежного оцінювання одного і того самого закладу двома механізмами визначення його успішності.

У табл. 4 наведено значення коефіцієнтів кореляції Пірсона між формульним та рейтинговими розподілами ЗВО.

Таблиця 4

**Коефіцієнти кореляції Пірсона між формульним і рейтинговими розподілами
закладів вищої освіти у 2019 р.**

№	Показник	Коефіцієнт кореляції Пірсона (критичне значення для відповідної кількості закладів N та P = 0,05)					
		Топ-200 Україна	Scopus	Бал ЗНО на контракт ¹	Бал ЗНО на бюджет ²	Консолі- дований	За урядовими критеріями для національних закладів ³
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Чисельність закладів (N)	136	136	136	136	136	85
2	Обчислене значення	0,28	0,38	- 0,05	0,18	0,21	- 0,13
3	Критичне значення	0,17	0,17	0,17	0,17	0,17	0,21

Примітка: P – рівень значущості.

Джерело: Обчислено авторами на підставі (Горнескуль, 2009; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Найбільший бал ЗНО на бюджет; Найбільший бал ЗНО на контракт; Нікуліна, Кшевецький, & Терещук, 2019; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020).

З табл. 4 видно, що у двох випадках вірогідна кореляція відсутня (значення коефіцієнта кореляції менше його критичної величини), у чотирьох інших – кореляція дуже слабка (значення коефіцієнта істотно менші 0,60). Ці розрахунки підтверджують висновки, які випливають з рис. 6-11.

Застосування Формули до зразкового Гарвардського університету (незмінно 1-го у світі за Шанхайським рейтингом), як показано в авторських публікаціях, також свідчить про її хибність і необхідність зупинення застосування та відповідного виправлення з наступною ретельною перевіркою на предмет об'єктивності, валідності, вірогідності, прозорості і зрозумілості, місійної відповідності (Консолідований рейтинг вишів України 2019 року; Нікуліна, Кшевецький, & Терещук, 2019; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році, 2020).

Висновки

З вище викладеного можна зробити наступні висновки.

1. Вітчизняна практика університетського рейтингування 2006-2020 рр. та формульного фінансування закладів вищої освіти 2019-2020 рр. потребує аналізу з огляду на об'єктивність, валідність, вірогідність, надійність, точність, прецизійність, прозорість та зрозумілість застосованих механізмів.

2. Розгляд рейтингів Компас, Національна система рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів, Топ-200 Україна, Scopus, Бал ЗНО на контракт, Бал ЗНО на бюджет, Консолідований та рейтингу національних закладів вищої освіти за урядовими критеріями, а також формульного механізму розподілу державних коштів між закладами з урахуванням світового досвіду рейтингування та на основі залучення великого масиву фактичних даних доводить, що всі минулі і чинні українські рейтинги, як і теперішня формула фінансування, уражені надмірним суб'єктивізмом, високим рівнем дискримінації закладів і не заслуговують

на довіру. Відтак зазначені механізми дезорієнтують стейкхолдерів, громадян, роботодавців, суспільство в цілому щодо дійсного стану вищої освіти.

3. Основна причина браку об'єктивності, валідності, вірогідності, прозорості, зрозумілості та інших важливих характеристик рейтингового і формульного механізмів. полягає у подвійному суб'єктивізмі – суб'єктивному доборі суб'єктивних критеріїв та показників, що призводить до маніпуляційних результатів, неадекватного їх сприйняття та зрештою до недовіри.

4. Для виправлення ситуації, що склалася, необхідно забезпечити об'єктивну відповідність рейтингових та формульних критеріїв і показників за їх переліком та вагою ключовим складникам трьохчастинної університетської місії: 1) освіта, 2) дослідження, 3) інновація / творчість або служіння та кращій світовій практиці / методології об'єктивного рейтингування. При цьому дослідження слугують осучасненню освіти, а інновація / творчість та служіння – відповідно її спрямованості на забезпечення перспективного розвитку та теперішнього складного функціонування.

5. Рейтингові та формульні розробки перед їх широкомасштабним застосуванням повинні проходити перевірку експериментальним випробуванням, верифікацію тестуванням на еталонних зразках досконалості та відповідне юстування з метою забезпечення об'єктивної, валідної, вірогідної діагностики сутнісних характеристик вищої освіти, її закладів і мережі в Україні.

6. Стаття застерігає до уважності і обережності з пропонованими рейтингами, зокрема українськими, та водночас закликає до створення адекватного національного рейтингу закладів вищої освіти, що важливо для формування ефективної стратегії розвитку вищої освіти.

Бібліографічні посилання

- Вища освіта в Україні у 2019 році. (2020). Держ. служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Горонескуль, М. (уклад.). (2009). *Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології.* Харків: УЦЗУ. <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.
- Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. <http://vstup.info/>.
- Кількість заяв вступників за регіонами. Вступ. ОСВІТА.UA. <https://osvita.ua>.
- Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. <http://www.yourcompass.org/>.
- Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.
- Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. (2019). <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.
- Луговий В., Слюсаренко О., & Таланова Ж. (2018). Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*, № 3, 5–22.
- Луговий В., Слюсаренко О., & Таланова Ж. (2018a). Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*, № 2, 5–23.

- Луговий В., Слюсаренко О., & Таланова Ж. (2019). Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*, № 3 (105), 26–45.
- Луговий, В. & Таланова, Ж. (ред.). (2017). *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія*. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.
- Луговий, В. & Таланова, Ж. (ред.). (2018). *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт*. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.
- Луговий, В. & Таланова, Ж. (ред.). (2019). *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт)*. <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-28-1-2019>.
- Мовчан, О., Шаров, А. & Власюк, В. (уклад.). (1990). *Статистичні дані про діяльність вищих і середніх спеціальних навчальних закладів Української РСР у 1986-1989 роках: збірник*. Мін-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР. Київ.
- Найбільший бал ЗНО на бюджет. Вступ.ОСВІТА.UA. <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.
- Найбільший бал ЗНО на контракт. Вступ.ОСВІТА.UA: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>.
- Нікуліна, О., Кшевецький, В., & Терещук, В. (2019). *Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт*. Київ: Нац. агент. із забезпечення якості вищої освіти. http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.
- Постановления ЦК КПСС и СМ СССР по высшему образованию: сб. матер. (1987). Киев: МПП.
- Про вдосконалення вищої освіти в Україні. (2020). Указ Президента України від 3 червня 2020 р. № 210. <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045>.
- Про вищу освіту. (2014). Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні. (2018). Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.
- Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. (2011). Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>.
- Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу. (2017). Постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>.
- Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності. (2019). Постанова Кабінету Міністрів

- України від 24.12.2019 р. № 1146. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.
- Проект Положення про дослідницький університет. (2018). Міністерство освіти і науки. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorenniya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet>.
- Рейтинги ВНЗ. <https://osvita.ua/vnz/rating/>.
- Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>.
- Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>.
- Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>.
- Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>.
- Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2019 рік. Державна казначейська служба України. <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik>.
- Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. (2020). Освітній портал Педагогічна преса. <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html>.
- Слюсаренко, О. (2015). *Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія*. Київ: Пріоритети.
- Таланова, Ж. (2010). *Докторська підготовка у світі та Україні: монографія*. Київ: Міленіум.
- Academic Ranking of World Universities. <http://www.shanghairanking.com/index.html>.
- IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. <https://ireg-observatory.org/en/>.
- List of universities in the United Kingdom. <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>.
- Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*, 1, 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>.
- Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.
- QS World University Rankings. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.
- Ranking Web of Universities. <http://www.webometrics.info/en>.
- ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>.
- ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020. <http://www.shanghairanking.com/ARWU2020.html>.
- ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.
- ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.
- THE World University Rankings. [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

U-Multirank. <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>.

UniRank. <https://www.4icu.org/>.

References

Vyshcha osvita v Ukraini u 2019 rotsi [Higher education in Ukraine in 2019]. (2020). Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).

Horoneskul, M. (uklad.). (2009). *Tablytsi funktsii ta krytychnykh tochok rozpodiliv. Rozdily: Teoriia ymovirnostei. Matematychna statystyka, Matematychni metody v psykholohii. Kharkiv: UTsZU [Tables of functions and critical distribution points. Sections: Probability theory. Mathematical statistics, Mathematical methods in psychology].* <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf> (in Ukrainian).

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).

Informatsiina systema «Konkurs»: Vstup. kampaniia 2019 r. [Competition Information System: Introduction. campaign 2019]. <http://vstup.info/> (in Ukrainian).

Kilkist zaiav vstupnykiv za rehionamy [Application rates by regions]. Vstup. OSVITA.UA. <https://osvita.ua> (in Ukrainian).

Kompas. Reitynh ukraïnskyykh vysshykh uchebnykh zavedenyi po stepeny udovletvorennosti obrazovanyem [Compass. Rating of Ukrainian higher education institutions according to the applicant's satisfaction on education]. <http://www.yourcompass.org/> (in Ukrainian).

Konsolidovanyi reitynh vyshiv Ukrainy 2019 roku [Consolidated ranking of Ukrainian universities in 2019]. <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/> (in Ukrainian).

Kontseptualni zasady reformuvannya publichnogo finansuvannya ta upravlinnia zakladamy vyshchoi osvity [Conceptual principles of reforming public funding and management of higher education institutions]. (2019). <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/> (in Ukrainian).

Luhovyi V., Sliusarenko O., & Talanova Zh. (2018). Novi uroky liderstva dlia Ukrainy vid Shankhaïskoho reitynhu 2018 roku [New leadership lessons for Ukraine from the 2018 Shanghai rankings]. *Pedahohika i psykholohiia: Visnyk NAPN Ukrainy*, № 3, 5–22. (in Ukrainian).

Luhovyi V., Sliusarenko O., & Talanova Zh. (2018a). Svitovyi dosvid dlia stvorennia natsionalnogo reitynhu zakladiv vyshchoi osvity [World experience for creating a national ranking of higher education institutions]. *Pedahohika i psykholohiia. Visnyk NAPN Ukrainy*, № 2, 5–23. (in Ukrainian).

Luhovyi V., Sliusarenko O., & Talanova Zh. (2019). Realizatsiia doslidnytsko-innovatsiinoho potentsialu universytetiv yak nevidiemnogo skladnyka yikh diialnosti [Realization of research and innovation potential of universities as an integral part of their activities]. *Nauka ta naukoznavstvo: mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*, № 3 (105), 26–45. (in Ukrainian).

Luhovyi, V. & Talanova, Zh. (red.). (2017). *Svitohliadni priorytety humanizatsii vyshchoi osvity: monohrafiia [Worldview priorities of humanization of higher education: monograph].* https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (in Ukrainian).

Luhovyi, V. & Talanova, Zh. (red.). (2018). *Analiz providnogo vitchyznianoho ta zarubizhnogo dosvidu shchodo otsiniuvannya yakosti vyshchoi osvity v umovakh yevrointegratsii: analitychni materialy (chastyna I): preprint [Analysis of the leading domestic and foreign experience in assessing*

the quality of higher education in the context of European integration: analytical materials (part I): preprint.].

https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (in Ukrainian).

Luhovyi, V. & Talanova, Zh. (red.). (2019). *Analiz providnoho vitchyznianoho ta zarubizhnogo dosvidu shchodo otsiniuvannya yakosti vyshchoi osvity v umovakh yevrointehratsii: analitychni materialy (chastyna II) (prepynt)* [Analysis of the leading domestic and foreign experience in assessing the quality of higher education in the context of European integration: analytical materials (part II): preprint].). <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-28-1-2019> (in Ukrainian).

Movchan, O., Sharov, A. & Vlasuk, V. (uklad.). (1990). *Statystychni dani pro diialnist vyshchykh i serednykh spetsialnykh navchalnykh zakladiv Ukrainsoi RSR u 1986-1989 rokakh: zbirnyk* [Statistical data on the activities of higher and secondary special educational institutions of the Ukrainian SSR in 1986-1989: a collection.]. Min-vo vyshch. i sered. spets. osvity URSR. Kyiv. (in Ukrainian).

Naibilshyi bal ZNO na biudzheth [The highest score of the external evaluation on the budget]. Vstup.OSVITA.UA. <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/> (in Ukrainian).

Naibilshyi bal ZNO na kontrakt [The highest score of the external evaluation for the contract]. Vstup.OSVITA.UA.: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/> (in Ukrainian).

Nikulina, O., Kshevetskyi, V., & Tereshchuk, V. (2019). *Vykonannya kryteriiv nadannia ta pidtverdzhennia statusu natsionalnogo zakladu vyshchoi osvity: analit. Zvit* [Fulfillment of criteria for granting and confirming the status of a national institution of higher education: analyst. report]. Kyiv: Nats. ahent. iz zabezp. yakosti vyshch. osv. http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf (in Ukrainian).

Postanovleniya TsK KPSS i SM SSSR po vysshemu obrazovaniyu: sb. mater. [Resolutions of the Central Committee of the CPSU and the Council of Ministers of the USSR on higher education: collection of articles. mater]. (1987). Kiev: MPP. (in Ukrainian).

Pro vdoshkonalennia vyshchoi osvity v Ukraini [On the improvement of higher education in Ukraine]. (2020). Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 3 chervnia 2020 r. № 210. <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045> (in Ukrainian).

Pro vyshchu osvit [On higher education]. (2014). Zakon Ukrainy vid 1 lytnia 2014 r. № 1556-VII. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian).

Pro zatverdzhennia pereliku svitovykh reitynhiv universytetiv dlia vyznachennia osoblyvoi katehorii inozemtsiv ta osib bez hromadianstva, yaki pretenduiut na pratsevlashtuvannya v Ukraini [On approval of the list of world rankings of universities to determine a special category of foreigners and stateless persons applying for employment in Ukraine]. (2018). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.04.2018 r. № 154-r. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (in Ukrainian).

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro natsionalnu systemu reitynhovoho otsiniuvannya diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv [On approval of the Regulations on the national rating system of higher education institutions]. (2011). Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu vid 20.12.2011 r. № 1475. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12> (in Ukrainian).

Pro zatverdzhennia Poriadku ta kryteriiv nadannia zakladu vyshchoi osvity statusu natsionalnogo, pidtverdzhennia chy pozbavlennia tsoho statusu [About the statement of the Procedure and criteria of granting to the institution of higher education the status of national,

confirmation or deprivation of this status]. (2017). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.11.2017 r. № 912. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (in Ukrainian).

Pro rozpodil vydatkiv derzhavnoho biudzhetu mizh zakladamy vyshchoi osvity na osnovi pokaznykiv yikh osvitnoi, naukovoї ta mizhnarodnoi diialnosti [On the distribution of state budget expenditures between higher education institutions on the basis of indicators of their educational, scientific and international activities]. (2019). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.12.2019 r. № 1146. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF> (in Ukrainian).

Proekt Polozhennia pro doslidnytskyi universytet [Draft Regulations on Research University]. (2018). Ministerstvo osvity i nauky. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennia-proekt-polozhennia-pro-doslidnickij-universitet> (in Ukrainian).

Reitynh VNZ [University rankings]. <https://osvita.ua/vnz/rating/> (in Ukrainian).

Reitynh universytetiv za pokaznykamy Scopus 2019 roku [Ranking of universities according to Scopus 2019]. <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/> (in Ukrainian).

Reitynh universytetiv za pokaznykamy Scopus 2020 roku [Ranking of universities according to Scopus 2019 2020]. <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/> (in Ukrainian).

Reitynh universytetiv «TOP-200 Ukraina» 2019 roku [Ranking of universities «TOP-200 Ukraine» in 2019]. <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/> (in Ukrainian).

Reitynh universytetiv «TOP-200 Ukraina» 2020 roku [Ranking of universities «TOP-200 Ukraine» in 2020]. <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/> (in Ukrainian).

Richnyi zvit pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2019 rik [Annual report on the implementation of the State Budget of Ukraine for 2019]. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik> (in Ukrainian).

Rozpodil derzhfinansuvannia universytetiv u 2020 rotsi [Distribution of state funding of universities in 2020]. (2020). Osvitnii portal Pedahohichna presa. <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html> (in Ukrainian).

Sliusarenko, O. (2015). *Rozvytok naivysshchoho universytetskoho potentsialu v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia* [Development of the highest university potential in the conditions of globalization: monograph]. Kyiv: Priorytety. (in Ukrainian).

Talanova, Zh. (2010). *Doktorska pidhotovka u sviti ta Ukraini: monohrafiia* [Doctoral training in the world and Ukraine: monograph]. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian).

Academic Ranking of World Universities. <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. <https://ireg-observatory.org/en/>.

List of universities in the United Kingdom. <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>.

Lugovyi V., Orzhel O., Sliusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*, 1, 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>.

Lugovyi, V., Sliusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

QS World University Rankings. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

Ranking Web of Universities. <http://www.webometrics.info/en>.

-
- ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>.
- ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020. <http://www.shanghairanking.com/ARWU2020.html>.
- ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.
- ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.
- THE World University Rankings. [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).
- U-Multirank. <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>.
- UniRank. <https://www.4icu.org/>.

Lugovyi Volodymyr, Slyusarenko Olena, Talanova Zhanneta

Ranking distribution and formula funding of Ukrainian Universities: the problem of subjectivism and mistrust

Summary

68

Domestic practice of University ranking in 2006-2020 and formula funding of higher education institutions in 2019-2020 was analysed in the article taking into account the objectivity, validity, reliability, accuracy, precision, transparency and clarity of the applied mechanisms. It was considered rankings: Compass, National system of ranking assessment of higher education institutions, Top-200 Ukraine, Scopus, External Evaluation Score for contract learning, External Evaluation Score for budget funding of learning, Consolidated ranking, and Ranking of national higher education institutions according to the Government's criteria, as well as the formula mechanism for public funds distribution between institutions. Taking into account the world ranking experience and using a large array of factual data, it is proved that all past and current Ukrainian rankings, as well as the current funding formula, are affected by the excessive subjectivity, high discrimination of institutions and are not credible. Therefore, these mechanisms disorient stakeholders, citizens, employers, society as a whole regarding the actual state of higher education. The origins of the lack of objectivity, validity, reliability, transparency, clarity and other important characteristics of ranking and formula mechanisms have been identified. The main reason is the dominance of double subjectivism – the *subjective* selection of *subjective* criteria and indicators, which leads to manipulative results, inadequate perception and ultimately to distrust. Conceptual principles of overcoming the current crisis situation are proposed. It is argued that ranking and formula criteria and indicators according to their list and weight should primarily meet the best world practice / methodology of objective ranking and the key components of the three-part University mission – 1) education, 2) research, 3) innovation / creativity or service. At the same time, research serves to education modernizing, and innovation / creativity or service – according to its focus on ensuring long-term development or the current complicated functioning. In addition, ranking and formula developments should be tested by experimental exploitation, verified by testing on benchmarks of excellence, and appropriately adjusted to ensure an objective, valid, and

reliable diagnosis of the essential characteristics of higher education, its institutions, and its network in Ukraine before their large-scale application. The article calls for attention and caution with the proposed rankings, in particular Ukrainian ones, and at the same time calls for the creation of an adequate national ranking of higher education institutions, which is important for the formation of an effective strategy for higher education development.

Keywords: formula funding, intelligibility, objectivity, probability, ranking distribution, subjectivism, transparency, trust, Ukrainian universities, validity.

Інформація про авторів:

Луговий Володимир

- доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
- Україна
- НАПН України, перший віце-президент
- ORCID ID: 0000-0003-1650-066X
- e-mail: v.lugovyy@ihed.org.ua

Lugovyi Volodymyr

- Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Education, Professor
- Ukraine
- National Academy of Educational Sciences of Ukraine, First Vice-President

69

Слюсаренко Олена

- доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
- Україна
- Інститут вищої освіти НАПН України, заступник директора з наукової роботи
- ORCID ID: 0000-0001-7957-1794
- e-mail: o.slyusarenko@ihed.org.ua

Slyusarenko Olena

- Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Education, Senior Researcher
- Ukraine
- Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Vice-Director for Research

Таланова Жаннета

- доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент
- Україна
- Інституту вищої освіти НАПН України, головний науковий співробітник
- ORCID ID: 0000-0003-4007-2677
- e-mail: z.talanova@ihed.org.ua

Talanova Zhanneta

- Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Education, Senior Researcher, Associated Professor
- Ukraine
- Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Chief Scientific Officer,
- National Erasmus+ Office in Ukraine, Analytical Manager, Kyiv, Ukraine